

ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИГА СОЛИҚ ИМТИЁЗЛАРИНИ БЕРИШ АФЗАЛЛИКЛАРИ

Исаев Аслиддин Икром ўғли

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги
«Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг
илмий асослари ва муаммолари» илмий-тадқиқот маркази*

Ҳар бир мамлакатнинг иқтисодий тараққиёти тадбиркорликнинг ривожланиши билан бевосита боғлиқ. Бозор иқтисодиётига ўтиш ва унинг барқарорлигини таъминлаш мақсадида давлатлар томонидан тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлашнинг самарали механизмларидан бири солиқ имтиёзларини жорий этиш ҳисобланади. Тадбиркорлик субъектлари учун солиқ имтиёзларини беришнинг бир қанча афзалликлари мавжуд бўлиб, улар иқтисодий самарадорликни оширишда, рақобатбардошликни кучайтиришда ва инновацияларни жадаллаштиришда муҳим аҳамият касб этади.

Солиқ имтиёзлари биринчи навбатда тадбиркорлик субъектларининг молиявий барқарорлигини мустаҳкамлашга хизмат қилади. Солиқ юкининг пасайиши орқали тадбиркорлик субъектлари ўз маблағларини қайта тақсимлаш имкониятига эга бўлади. Масалан, илгари солиқлар учун сарфланадиган маблағ энди ишлаб чиқариш салоҳиятини кенгайтириш, янги технологиялар жорий этиш ёки кадрлар малакасини ошириш учун йўналтирилиши мумкин. Бу эса тадбиркорлик субъектларининг рақобатбардошлигини оширади, пировардида улар давлат бюджетига кўпроқ солиқ тўлай бошлайди.

Солиқ имтиёзлари иқтисодиётда инвестиция муҳитини яхшилашга хизмат қилади. Солиқ юки енгиллашиши билан маҳаллий ҳамда хорижий инвесторларнинг мамлакат иқтисодиётига бўлган қизиқиши ортди. Натижада мамлакатга кириб келаётган сармоя ҳажми ошиб, янги иш ўринлари яратилади. Шу тариқа аҳоли бандлигини таъминлаш, ижтимоий муаммоларни юмшатиш ва иқтисодий барқарорликни сақлаб қолиш мумкин бўлади.

Маълумки, кичик ва ўрта бизнес иқтисодий ўсишнинг муҳим бўғини саналади. Чунончи, кўплаб мамлакатлар, жумладан, Ўзбекистон ҳам, солиқ имтиёзлари орқали бу секторни жадал ривожлантиришга эътибор қаратмоқда. Кичик ва ўрта бизнес субъектларига кўрсатилаётган имтиёзлар уларни инновацион фаолиятга кенг жалб қилиш, янги ғоялар ва лойиҳаларни ҳаётга татбиқ этиш имконини беради. Натижада иқтисодиётда эластиклик юқори бўлиб, тез ўзгарадиган бозор шароитида тадбиркорлик субъектлари устунликка эга бўлади.

Бир қарашда, солиқ ставкаларининг пасайтирилиши давлат бюджетига тушадиган даромадларни камайтиришга олиб келиши мумкиндек туюлади. Аммо амалиёт шуни кўрсатадики, бундай сиёсат узоқ

муддатли истиқболда давлат бюджетига келиб тушадиган солиқ даромадларининг ўсишига сабаб бўлади. Чунки солиқ имтиёзлари тадбиркорлик фаолиятини рағбатлантириш, расмий секторда ишловчи корхоналар сонини ошириш ва янги инвестицияларни жалб қилиш орқали солиқ базасини кенгайтиради.

Солиқ юки юқори бўлган ҳолатда тадбиркорлар солиқдан қочиш ёки яширин иқтисодиётга ўтиш йўлини танлашлари эҳтимоли ошади. Аксинча, солиқ имтиёзлари, яъни тадбиркорлар учун бир қатор енгилликлар берилиши, уларни расмий иқтисодиётда қолишга ундайди. Натижада бозор муносабатларининг шаффофлиги таъминланади, инвестиция муҳити яхшиланади ва ишбилармонлик муҳити барқарорлашади.

Солиқ имтиёзлари экспорт билан шуғулланувчи тадбиркорлик субъектларига ҳам бевосита таъсир қилади. Имтиёзлар хорижий бозорлар билан ҳамкорлик қилиш истагида бўлган корхоналар учун молиявий жозибадорлик яратади. Натижада улар ташқи бозорларда маҳсулотининг рақобатбардошлигини таъминлаш, географик кўламини кенгайтириш имкониятига эга бўлади. Бу эса мамлакат халқаро иқтисодий муносабатларида кучлироқ позицияни эгаллашда муҳим аҳамият касб этади.

Солиқ имтиёзлари турли хил ижтимоий аҳамиятга эга соҳаларни ривожлантиришда кўмак беради. Масалан, таълим, соғлиқни сақлаш, экология каби соҳаларда фаолият олиб борадиган тадбиркорлик субъектларига махсус енгилликлар яратиш, ушбу соҳаларнинг барқарор ривожланишига ёрдам беради. Оқибатда аҳолининг турмуш даражаси яхшиланади, давлат бюджети учун ижтимоий харажатлар қисқаради ва умуман иқтисодиётда ижобий ўзгаришларга замин яратилади.

Солиқ имтиёзларини жорий этишда бир қатор жиҳатларни ҳисобга олиш лозим. Ишлаб чиқариш қулайлиги, бозор талаблари, соҳалар кесимидаги муаммоларни аниқлаш ва уларни ҳал этиш шакллари ана шундай имтиёзлар билан бирлаштириш керак. Ҳар қандай имтиёз белгиланганда унинг самарадорлигини мунтазам таҳлил қилиб бориш муҳим. Мақсадли аудиторияни аниқ белгилаш ҳамда имтиёзларнинг мақсадга мувофиқлигини таъминлаш учун доимий мониторинг тизими йўлга қўйилиши лозим.

Ўзбекистонда охириги йилларда солиқ тизимида бир қатор ислохотлар амалга оширилди. Жумладан, Солиқ концепцияси қайта кўриб чиқилиб, аниқ мақсадли имтиёзлар жорий этилди. Президент фармонлари ва қарорлари орқали кичик бизнеслар учун енгиллаштирилган солиқ режимлари, иқтисодиётнинг айрим соҳаларида (хусусан, қишлоқ хўжалиги, ахборот технологиялари, экспорт фаолияти ва ҳоказо) махсус солиқ имтиёзлари жорий қилинди. Бу чора тадбирларга кичик бизнеслар учун ягона солиқ тўлови ставкаларини пасайтириш; экспортёр корхоналар учун қўшимча солиқ чегирмалари; ёш тадбиркорларга биринчи йилларида махсус енгилликлар; техникавий анжомларни модернизация қилиш учун

олиб келинадиган ускуналарни божхона божларидан озод қилиш; айрим ҳудудларда алоҳида иқтисодий зоналарни яратиш.

Ушбу чоралар натижасида кўплаб тадбиркорлар расмий секторда иш бошладилар ёки фаолиятларини кенгайтириш имкониятига эга бўлдилар. Хусусан, айрим маълумотларга кўра, мазкур ислохотлар сабаб аҳоли ўртасида янги иш ўринлари кўпайди, ички бозорда рақобат кучайди ва бу тармоқлар сифати, маҳсулот нархи ва ишлаб чиқариш ҳажмида ўз аксини топди.

Юқоридагиларга асосланиб қуйидаги тавсияларни таклиф қиламиз:

1. Имтиёзларнинг мақсадли сегментларини аниқ белгилаш, яъни солиқ имтиёзлари эконоимик эффектни яхшилаш учун энг кучли салоҳиятга эга ёки иқтисодий ривожланишни жадаллаштирувчи секторларга йўналтирилган бўлиши лозим. Масалан, IT соҳаси, экспортбоп маҳсулот ишлаб чиқарувчи ишлаб чиқариш тармоқлари, инновацион технологиялар билан шуғулланувчи корхоналар.

2. Мониторинг ва баҳолаш тизимини кучайтириш, бу эса жорий қилинган имтиёзларнинг қай даражада самара бераётганини мунтазам аниқлаш имконини беради. Манфаатдор идоралар томонидан ҳар чоракда ёки ҳар йилда чуқур таҳлиллар ўтказилиши ва натижасига кўра имтиёзларнинг хусусияти қайта кўриб чиқилиши мумкин.

3. Юқори қўшилган қийматли маҳсулотларга имтиёзлар, яъни хом ашё эмас, балки тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи корхоналарни солиқ имтиёзлари билан рағбатлантириш мамлакат экспорт салоҳиятини ошириш ва иқтисодиётни диверсификация қилишда муҳим омилдир.

4. Солиқ тўловида рақамли инфратузилмани кенг жорий этиш имтиёзларга талабгорларни қайд қилишни осонлаштиради, солиққа оид маълумотларни тўplash ва таҳлил қилиш самарадорлигини оширади. Солиқ тўлаш жараёни онсонлашса, кўпроқ корхоналар уйринчок.

5. Ҳудудларнинг ўзига хос тараққиётини ҳисобга олиш, яъни Ўзбекистонда ҳар бир ҳудудда солиқ имтиёзлари сиёсатини ўша ҳудуднинг махсус ривожланиш режасига мос равишда жорий этиш лозим. Чунончи, қишлоқ хўжалиги салоҳияти кучли регионларда агро-инновацияларни рағбатлантирувчи енгилликлар, сайёҳлик салоҳияти баланд бўлган ҳудудларда эса сайёҳлик инфратузилмасини ривожлантиришга йўналтирилган имтиёзлар жорий этилиши лозим.

Юқоридагиларга асосланиб хулоса қиладиган бўлсак, тадбиркорлик субъектларига солиқ имтиёзларини бериш иқтисодий ўсишни жадаллаштириш, инвестицияларни жалб қилиш, ижтимоий муаммоларни ечиш ва мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришда муҳим ўрин тутди. Солиқ имтиёзларининг тўғри ва оқилона қўлланилиши миллий иқтисодиётнинг барқарор ва изчил тараққиётига хизмат қилади. Хусусан, Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислохотлар солиқ юкини пасайтириш, тадбиркорлик субъектларини рағбатлантириш ва уларни легал иқтисодиётда қолишга ундаш учун бир қатор имкониятлар яратди.